

ХРОНІКА**ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА М.О.МАКАРЕНКА
(ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

Специфікою сучасного стану української історичної науки є підвищений інтерес до видатних діячів науки та культури, чий імена через політичні обставини були піддані забуттю, а їхні твори вилучені з наукового обігу. Демократизація суспільства, що спостерігається останніми роками, сама логіка розвитку країни все більше спонукають до вивчення нашої минувшини, демонструючи світу могутній інтелектуальний потенціал народу. Серед тих, хто все своє життя примножував, досліджував і розвивав гуманітарний вектор українознавства був і видатний вчений-енциклопедист професор Микола Омелянович Макаренко.

28-29 березня 2007 р. за ініціативою Роменського краєзнавчого музею та за сприяння Роменської райдержадміністрації, Біловодської селищної ради у Ромнах відбулася конференція, присвячена 130-річчю від дня народження видатного земляка, історика, археолога та мистецтвознавця М.О.Макаренка.

М.О.Макаренко народився 4 лютого 1877 р. в с.Москалівка Роменського повіту Полтавської губернії в багатодітній родині волосного писаря. До 1897 р. навчався у місцевій школі та Лохвицькій гімназії, потім - в Петербурзі: 1897-1902 рр. - у Центральному училищі технічного малювання ім.барона А.Л.Штиглиця, яке закінчив з отриманням звання художника по I-му розряду, у 1903-1905 - в Археологічному інституті.

У 1905-1915 рр. він працює викладачем, а з 1908 р. - і заступником директора училища ім.барона А.Л.Штиглиця. У зв'язку з 75-річчям Училища (1914) Миколу Омеляновича було нагороджено орденом Станіслава III ст. У 1906-1912 рр. він викладав малювання у I реальному училищі, 1912-1919 - курс "російського мистецтва" на Вищих жіночих архітектурних курсах.

У 1914 р. молодого дослідника послали у відрядження до Лейпцига на Міжнародну виставку графічних мистецтв та для студіювання музейної справи, у 1917 р. він - учасник експедиції Російської АН до Туреччини. Завдяки глибоким теоретичним знанням з мистецтвознавства та археології і особливій працелюбності М.О.Макаренка рекомендували на роботу до імператорського Ермітажу, з яким він пов'язав життя з 1902 до 1919 р.: тимчасово "причислений" (позаштатно) асистент, завідуючий античним відділом, заступник головного хранителя.

У 1916 р. за вилугу років йому присвоїли чин колезького радника. У 1902-1919 рр. М.О.Макаренко співпрацював з імператорською Археологічною комісією, "Товариством заохочення мистецтв", став членом-співробітником, а потім дійсним членом Російського Археологічного товариства, членом багатьох комісій і комітетів, пов'язаних з охороною та дослідженням пам'ятників історії та культури, численних археологічних товариств та архівних комісій, Комісією по штудіюванню орнаменту народів Росії, Комісією Російської АН з влаштування виставки "Ломоносов та Єлизаветинський час".

На основі проведених досліджень Микола Омелянович пише численні статті, створює безліч малюнків, публікує свої роботи в журналах "Аполлон", "Искусство и художественная промышленность", "Старые годы". У 1919 р. вчений повертається в Україну, до Києва і працює у ВУАН науковим співробітником філологічного відділу,

згодом - головою Археологічного комітету. У той же час він приділяє багато уваги і викладацькій роботі - працював приват-доцентом на кафедрі археології України, згодом - професором кафедри історії культури Інституту народної освіти, професором Української державної академії мистецтв.

І все ж сенсом свого життя вчений вважав археологічні та мистецтвознавчі дослідження пам'яток різних культур і періодів: від неоліту до часів козацтва. Ще за життя М.О.Макаренка отримав визнання колег як висококваліфікований фахівець своєї справи.

Та в умовах тоталітарної системи принциповий і вдумливий дослідник не "вписувався" у дозволені рамки. Починаючи з 1924 р. він постійно відчував тиск з боку нової влади - як державної, так і наукової.

Експозиція у Роменському краєзнавчому музеї, присвячена М.О.Макаренку

У 1934 р. М.О.Макаренка заарештували за "контрреволюционную деятельность, выразившуюся в противопоставлении проводимым мероприятиям" і постановою Особливої наради засудили на 3 роки заслання до Казані. У червні того ж року Миколу Омеляновича запросили взяти участь у роботі Комісії по спорудженню Урядової площі. Комісія дійшла висновку про доцільність знесення Михайлівського Золотоверхого собору і частини споруд Софії Київської. Лише одного підпису (з 11-ти) не вистачало під актом зносу собору - М.О.Макаренка! Це набуло розголосу і непрямо перешкодило руйнуванню Софії Київської. Органи НКВС розцінили цей вчинок як ворожий.

На засланні, у 1936 р. вченого заарештували за *“участь у контрреволюційній групі фашистського толку”*, засудили до 3 років перебування у виправно-трудових таборах і етапом відправили до Томської виправно-трудової колонії №2. Наприкінці 1937 р. - знову арешт за участь у *“кадетсько-монархічній організації”*. 25 грудня 1937 р. постановою *“трийки”* М.О.Макаренка засуджено до розстрілу. Вирок було виконано, точне місце поховання не встановлено.

Реабілітований постановами Верховного суду Татарської АРСР від 7.VII.1960 та Томського обласного суду від 28.I.1965, Президією Верховної Ради СРСР від 16.I.1989.

У роботі конференції взяли участь науковці та краєзнавці з Києва, Сум, Ромен, с.Москалівка, родичі відомого вченого, предстваники шкіл та бібліотек.

Д.Є.Макаренко презентує власну книгу

Конференцію відкрив директор Роменського краєзнавчого музею В.В.Панченко. Він розповів про історію становлення краєзнавчого руху на Роменщині і внесок у цю справу М.О.Макаренка. Саме він був одним з ініціаторів та засновників Роменського музею, а потім усе життя опікувався поповненням його археологічної та мистецької колекцій. Тут, на Роменщині, він відкрив та дослідив нову археологічну культуру, що згодом отримала назву роменської, а мистецтвознавчі дослідження Покровської

роменської та Троїцької пустовійтівської церков дали поштовх до вивчення пам'яток дерев'яної барокової архітектури.

З вітальним словом до учасників конференції звернулася начальник управління культури Роменської райдержадміністрації Т.М.Кондратенко. Вона зазначила, що однією з найактуальніших проблем Роменщини є збереження історичних та культурних пам'яток старовини. У зв'язку з цим ведеться активна робота зі створення історико-меморіального комплексу, до якого увійдуть і об'єкти, що досліджував М.О.Макаренко, зокрема скіфські кургани, роменські городища та архітектурні споруди. Вона привітала присутніх з початком роботи конференції і побажала успіхів та творчого натхнення усім, кому не байдужа історія рідного краю.

Учасники конференції. В центрі - М.В.Корчак

Особливо прихильно усі присутні зустріли доповідь доктора геолого-мінералогічних наук, професора, далекого родича М.О.Макаренка Д.Є.Макаренка. Багато років життя він присвятив дослідженню біографії та наукового спадку відомого вченого. Наслідком цього стало видання книги "Шлях до храму", презентація якої і відбулася на конференції. Доповідач детально зупинився на історії роду Макаренків,

охарактеризував атмосферу, в якій виховувався майбутній дослідник, описав його дитячі та юнацькі роки. Він довів, що саме тут, на Роменщині, зароджувався у М.О.Макаренка інтерес до вивчення історичного минулого.

Розповідаючи біографію видатного вченого, Д.С.Макаренко звернув особливу увагу на історію Михайлівського Золотоверхого собору. І це не випадково, адже нині цей храм відроджений і вхід до нього прикрашає барельєф М.О.Макаренка.

Багато років наукову спадщину М.О.Макаренка досліджує доцент, зав. лабораторією історичного краєзнавства Сумського державного університету В.Б.Звагельський. Він розповів про те, як вперше почув ім'я видатного вченого, адже через політичні обставини воно довгий час було майже невідоме серед наукових кіл, а досліджувати наукову спадщину було взагалі небезпечно. Та й матеріалів для цього було обмаль - особова справа "ворога народу" зникла, чорнетки рукописів та особисте листування також.

Отже, доводилося збирати інформацію з окремих деталей. Та поступово загальна картина життя та наукових уподобань вимальовувалася яскравими фарбами, крізь які проступала постать людини і громадянина. Доповідач зупинився на історії археологічних досліджень М.О.Макаренка у різних куточках України, у тому числі й на Роменщині, на особливостях відкритої ним роменської культури, на запровадженні унікальних методик музеєфікації археологічних пам'яток - вирізки поховань. Це викликало жвавий інтерес, адже одна з таких вирізок, зроблена вченим у 1920 р. у с.Ведмеже, знаходиться в експозиції Роменського краєзнавчого музею.

З великим ентузіазмом присутні сприйняли пропозиції В.Б.Звагельського про вшанування М.О.Макаренка пам'ятним знаком у с.Москалівка та необхідність надання Роменському музею імені видатного земляка.

В останні роки відкрилися нові перспективи у дослідженні історичного минулого, стали більш доступними не лише центральні архіви, а й галузеві. З доповіддю про нові матеріали до біографії М.О.Макаренка виступила старший науковий співробітник Сумського державного університету Н.А.Німенко. У фондах Наукового архіву Інституту археології НАН України зберігаються кількості справ, що стосуються діяльності ВУАК та його комісій, листування з різними науковими установами та приватними особами тощо. Тож не випадково пошуки документів, що стосуються діяльності М.О.Макаренка як співробітника ВУАК, розпочалися саме з цих фондів. Серед інших паперів, що, безперечно, заслуговують на особливу увагу, було виявлено численні, раніше невідомі документи, які доповнюють, а у деяких випадках - відкривають невідомі сторінки біографії видатного вченого.

Так, зокрема, на підставі нових матеріалів можна більш детально окреслити роботу, яку проводив М.О.Макаренко для створення та підтримки функціонування Музею Мистецтв при ВУАН, директором якого він був з 1921 до 1924 р., а також виявити механізм усунення його з посади за безпідставними звинуваченнями; розкрити невідомі сторінки археологічних досліджень у Звенигородці та поблизу Сум, адже окремих публікацій про це вчений не залишив; доповнити відомості про мистецтвознавчі студії навколо архітектурних пам'яток часів Київської Русі та козацтва тощо. Роботи з виявлення нових матеріалів тривають і, за словами доповідача, найближчим часом їхні результати будуть представлені широкому загалу.

Доповідь хранителя Роменського краєзнавчого музею Г.В.Діброви була присвячена створенню археологічної і мистецької колекцій та бібліотеки Окружного музею на початку 20-х років ХХ ст. Це відбувалося за безпосередньої участі

М.О.Макаренка, адже саме він проводив широкомасштабні археологічні розкопки на Роменщині, матеріали яких за законодавством передавав до місцевого музею. Маючи не лише археологічну, а й художню освіту, вчений підтримував дружні стосунки з багатьма українськими митцями і заохочував їх дарувати свої твори невеличким музеям, у тому числі й Роменському.

Так мистецька колекція поповнилася творами Ф.Г.Кричевського, Г.І.Нарбути та багатьох інших митців з дарчими написами. Багато творів надійшло і від самого М.О.Макаренка. Працюючи у ВУАК, відомий вчений клопотався про те, щоб наукова література потрапляла на полиці музейних установ. Завдяки цьому й нині у фондах Роменського окружного музею зберігаються численні наукові збірки, монографії, каталоги й журнали, що видавалися Академією наук, а також примірники статей самого М.О.Макаренка. Тож, видатний вчений стояв біля витоків усіх перших колекцій Роменського музею.

До присутніх звернулася родичка М.О.Макаренка М.В.Корчак. Вона розповіла, як у важкі часи репресій у родині зберігалися листи, фотоматеріали, пов'язані з М.О.Макаренком, як передавалися з уст в уста спомини про його перебування на батьківщині. М.В.Корчак щиро подякувала усім учасникам конференції за пам'ять про її родича, за дослідження біографії та наукового доробку.

До дискусії долучився голова Біловодської сільради, до складу якої нині входить с.Москалівка, І.І.Струг. Одним з пріоритетних напрямків відродження краю він визначив повернення історичної спадщини, призабутих імен видатних земляків. У цьому контексті втілення пропозиції щодо вшанування пам'яті М.О.Макаренка він визнав не лише важливим, а й першочерговим завданням, і запропонував всіляку підтримку і допомогу у вирішенні цих питань.

Цікавими були виступи місцевих краєзнавців, які розповіли вже напівлегенди про свого відомого земляка.

Насамкінець Д.Є.Макаренко подарував усім присутнім примірники своєї книги з дарчими написами.

Наступного дня конференція продовжила свою роботу на батьківщині М.О.Макаренка, у с.Москалівка. Місцеві мешканці радо підтримали ідею про вшанування пам'яті видатного вченого у рідному селі. Учасники форуму пройшлися вулицею, де колись стояв будинок Макаренків, де пройшли дитячі роки майбутнього дослідника.

Підсумки роботи конференції підбив В.В.Панченко. Почесною грамотою Роменської райдержадміністрації за багаторічну популяризацію наукового доробку М.О.Макаренка було нагороджено Д.Є.Макаренка. Було прийнято рішення звернутися до міської та районної рад з клопотаннями про:

- 1) надання Роменському краєзнавчому музею імені М.О.Макаренка;
- 2) встановлення у с.Москалівка пам'ятного знаку;
- 3) перейменування однієї з вулиць у м.Ромни на честь М.О.Макаренка;
- 4) започаткування традиції проведення конференцій, присвячених історії, археології, мистецтвознавству та музейній справі - основним напрямкам наукової роботи професора М.О.Макаренка.